

عوامل فرهنگی و اجتماعی موثر بر امنیت روانی زن در خانواده

سیده مینا موسوی زاده اوندی^۱

چکیده

خانواده اصلی‌ترین هسته هر جامعه و کانون حفظ سلامت و امنیت روانی است. امنیت روانی یعنی داشتن روح و روانی آرام و به دور از ترس که در این صورت، زندگی آدمی گوارا و دلپذیر خواهد شد. از جمله نیازهای بشر که در بیشتر نظریه‌های روان‌شناسی و نیز پژوهش‌های آنان درباره‌ی خصوصیات انسان مشاهده می‌گردد، نیاز به امنیت است. در این مقاله، به مطالعه و تحلیل عوامل فرهنگی و اجتماعی موثر بر امنیت زن در خانواده پرداخته شده است. لذا تحلیل و بررسی این مسئله مهم است. در پژوهش حاضر با استفاده از روش تحلیل مطالعاتی و واکاوی متون دینی، آثار تاریخی و مطالعات اجتماعی، و از منابع نقلی (آیات و روایات) برای بررسی این موضوع استفاده شده است. نتایج این پژوهش نشان داده است که عوامل متعددی باعث امنیت روانی زن در خانواده می‌شود من جمله: عدم تبعیض در جامعه، حق آموزش، حق آزادی، نگاه ابزاری نداشتن به زن و...

واژگان کلیدی: اجتماع، امنیت، خانواده، زن

^۱. طلبه سطح دو روزانه، مدرسه علمیه حضرت زینب (سلام الله علیها)، ایزه

Mina_Mosavi@gmail.com

مقدمه

مقام زن در خانواده مقام محبوبیت است. در منظومه خانوادگی قطعا زن مرکز است.^۱ خانواده طبیعی ترین واحد تولید مثل و فراگیرترین واحد اجتماعی است. خانواده نیروی انسانی جامعه را فراهم می آورد. بنابراین سلامت همه جانبه ی اعضا (به ویژه فرزندان) در سلامت اجتماعی تاثیر اساسی دارد. در آیین های بسیاری خانواده اهمیت دارد. از نظر برخی انسان شناسان خانواده واحدی است که افراد در آن با هم ارتباط عاطفی دارند؛ سرپناهی است که نگه دار آدمی است و هنگامی که افراد پراکنده اند، آنان را زیر پر و بال زو پر شبکه همبستگی و همیاری خود می گیرد.^۲

امنیت روانی یعنی داشتن روح و روانی آرام و به دور از ترس که در این صورت، زندگی آدمی گوارا و دلپذیر خواهد شد. از جمله نیازهای بشر که در بیشتر نظریه های روان شناسی و نیز پژوهش های آنان درباره ی خصوصیات انسان مشاهده می گردد، نیاز به امنیت است. در عصر ما این امر مسلم گشته که رفتار فرد و جامعه نتیجه عوامل متعددی هستند که مهم ترین آن ها خانواده، مدرسه و جامعه است. هنگام طفولیت و کودکی سه عامل اساسی مذکور، شخصیت فرد را پی ریزی کرده و پایه رفتارهای بعدی او را استوار می سازند. اگر خانواده، مدرسه و اجتماع هر یک وظایف خود را به خوبی انجام دهند، شانس موفقیت کودک در زمان بلوغ و بزرگسالی افزایش خواهد یافت و اگر عکس این مطلب صورت بگیرد و عوامل یاد شده به هر دلیلی از انجام وظایف خود قصور ورزند، سازگاری فرد در جوانی و بزرگسالی بسیار دشوار و در برخی مواقع غیرممکن خواهد بود.

امنیت رکن اساسی توسعه و پایداری نظم اجتماعی است. نظم اجتماعی، آرامش، زیست جمعی، شکل گیری سرمایه اجتماعی و وجود اعتماد منوط به امنیت اجتماعی است. امنیت برحسب جنسیت تفاوت می پذیرد و منابع متفاوتی در احساس امنیت زنان اثرگذار است. بر این اساس، پژوهش فعلی، قصد دارد به این پرسش پاسخ دهد که چه عوامل بر امنیت روانی زنان در خانواده اثرگذار بوده و به چه میزان آن را تبیین کرده اند.

خانواده اصلی ترین هسته هر جامعه و کانون حفظ سلامت و امنیت روانی است. صاحب نظران روان شناسی و علوم تربیتی یکی از مهم ترین نهادهای مؤثر در تربیت و رفتار آدمی را سازمان خانواده می دانند. زیرا محیط خانواده اولین و با دوام ترین عامل در تکوین شخصیت کودکان و نوجوانان و زمینه ساز رشد جسمانی، اخلاقی، اجتماعی، عقلانی و عاطفی آنان است. خانواده به دلیل پایگاه عاطفی که دارد باید کودک و نوجوان را در پناه خود گیرد و تجربیات و آمادگی های

^۱ مطهری مرتضی، زن و مسایل قضایی و سیاسی، پنج مقاله، ص ۱۱۱

^۲ علاسوند فریبا، زن در اسلام، قم: مرکز نشر هاجر، ص ۱۸۱، ۱۳۹۵ هـ.ش.

لازم را برای او تأمین نماید؛ از این رو شخصیت فرزند، سلامت روانی و جسمانی او، آینده تحصیلی، شغلی، اقتصادی، سازگاری اجتماعی و فرهنگی، تشکیل خانواده او و غیره تحت تأثیر خانواده قرار دارد. انحرافات خانواده، عدم سلامت روانی خانواده، مشکلات اقتصادی و اجتماعی خانواده از لحاظ تأثیری که روی اعضاء خود دارند، جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهند. افراد پرورش یافته در خانواده وارد اجتماع می‌شوند و ویژگی‌های سالم یا ناسالم خود را که در خانواده دریافت کرده‌اند، وارد اجتماع می‌کنند. از این جهت سلامت یک جامعه به سلامت خانواده‌های آن وابسته است.

از همین رو نقش ویژه زن در قالب مادر و پایه اساسی خانواده در تربیت فرزند و دادن عواطف لازم به او و توجه به رشد سالم جسمانی و روانی فرزند اهمیت می‌یابد. مدیریت و اداره خانواده بیشتر به عهده زن است. این مدیریت هم در جنبه عاطفی و روانی است و هم در اداره امور جاری منزل. بنابراین مسلم است که امنیت روانی زن در خانواده یکی از حیاتی‌ترین نیازهای جامعه‌ی بشری می‌باشد.^۱

مفهوم شناسی

واژه " اجتماع " از نظر لغوی مربوط به جامعه است. از لحاظ اصطلاحی در ادبیات فارسی به صورت زیر تعریف شده است:

اجتماعی مربوط به جامعه و اعضای آن توصیف شده است .

در فرهنگ معین در توضیح این کلمه چنین آمده: گرد آمدن، تجمع، انجمن شدن، فراهم آمدن - دسته ای که برای هدفی مشترک گرد هم جمع شوند.^۲

امنیت در لغت به معنای ایمن شدن، در امن بودن و بی بیمی آمده است.^۳

امنیت حاصل مصدر برگرفته از واژه (امن) عربی است. امن ضد ترس و به گفته برخی نقیض آن است. برخی امنیت را به معنای رهایی از ترس احتمالی یا فعلی و احساس تهدید و خطر دانسته اند؛ بنابراین، امنیت، حالت نفسانی و احساس درونی است که با منشأ و خاستگاه خارجی در درون انسان شکل می گیرد. البته اینگونه نیست که این احساس باطنی و درونی، اعتباری باشد، بلکه امری حقیقتی در درون انسان با خاستگاه خارجی است. وقتی شخص

^۱ دوهفته نامه آوای هامون، *هنگامه مصدق زاده*، سلامت خانواده نقش زنان در ارتقای امنیت روانی خانواده، آبان ۱۴۰۳ هـ.ش.

^۲ معین محمد، *فرهنگ فارسی معین*، ص ۳۱۳، ج اول (آ - ح)، چ: دوم، تهران: انتشارات نامن، ۱۳۸ هـ.ش.

^۳ همان، ص ۳۱۲

احساس امنیت میکند که خود را در حالتی میبیند که هیچگونه تهدید فعلی یا احتمالی را نمی بیند.

آموزههای قرآنی، ایمان به اسلام را ایمان دانسته است؛ زیرا ایمان، امنیت حقیقی و پایدار در دنیا و آخرت را برای آدمی به ارمغان می آورد و هرگونه ترس از خشم الهی و افتادن در آتش دوزخ را ازدل فرد می رباید.

به خصوص، تعامل ایمان و امنیت به خوبی در قرآن نمایانده شده و براین واقعیت پافشاری گردیده است که امنیت واقعی و سرچشمه اصلی آن در امنیت معنوی و آن نیز در ایمان به خدا و کسب رضای الهی محقق خواهد شد. از دیدگاه قرآن، امنیت دنیایی نسبی بوده و امنیت واقعی در جهان آخرت است و مؤمن اگرچه در دنیا به ناامنیت‌های ظاهری دچار شود، ولی قبلاً به پشتوانه مدد الهی دارای امنیت و آرامش معنوی است و این امنیت ریشه همه امنیتهای آرامش‌هاست. قرآن امنیت را از برکتهای الهی بر مؤمنان و مایه افزایش ایمان آنها میداند و میفرماید: «هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ»، او کسی است که آرامش را در دلهای مؤمنان نازل کرد تا ایمانی بر ایمانشان بیفزایند.^۱

واژه " خانواده " در لغت‌نامه دهخدا به زن و فرزندان و خویشاوندان نزدیک هر شخص^۲ و اصطلاحاً به واحد اجتماعی متشکل از افرادی که به وسیله پیوندهای نسبی یا سببی به یکدیگر مرتبطند،^۳ گفته میشود.

و از نظر اصطلاحی: خانواده، نهادی است که بر پایه ازدواج مرد و زن شکل می‌گیرد و با تولید مثل، توسعه می‌یابد. این نهاد، اساس سازندگی شخصیت انسان و مهم‌ترین عامل تکامل جامعه بشر است و از این رو، اسلام، که برنامه‌ی تکامل انسان است برای تأسیس و تحکیم این نهاد سرنوشت‌ساز و پیشگیری از فروپاشی آن، رهنمودهای بسیار مهمی ارائه کرده است.^۴ در فارسی واژه " زن " یک نام همگانی برای اشاره به انسان ماده است مانند «حقوق زنان». به‌طور معمول، یک زن، توانایی بارداری و زایش دارد. به زن دارای فرزند، مادر گویند. واژه‌های «بانو»، «خانم» و در قدیم، «خاتون» برای اشاره محترمانه به زن، کاربرد دارند.^۵

^۱ فتح: ۴

^۲ دهخدا علی اکبر، لغت‌نامه دهخدا، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷، جلد ۳، ص ۱۹۵.

^۳ ساروخانی باقر، جامعه‌شناسی خانواده، تهران: انتشارات سروش، ۱۳۹۲ ه.ش، ص ۴۳.

^۴ ری شهری محمدی محمد، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، عربی-فارسی، ص ۱۱.

^۵ ویکی پدیا، دانشنامه آزاد

واژه "زن" در لغت به معنای مونث انسان ها بعد از رشد است.^۱ از نظر اصطلاحی: زن، یک انسان بالغ ماده است. عموماً دختری را که دوران بلوغ و نوجوانی خود را تمام کرده است و به سنی که در اکثر فرهنگ‌ها و جوامع، معمولاً ۱۸ سالگی می‌باشد برسد را زن گویند اما این تعریف می‌تواند در هر فرهنگ، جامعه، تمدن یا قانون، متفاوت باشد. واژه ی دختر برای انسان نابالغ ماده و فرزند ماده و گاهی در زبان عامیانه برای زنان جوان به کار برده می‌شود. در فارسی واژه‌های «بانو»، «خانم» و در قدیم، «خاتون» برای اشاره محترمانه به زن، کاربرد دارند. همچنین واژه زن، یک نام همگانی برای اشاره به انسان ماده است مانند «حقوق زنان». به‌طور معمول، یک زن، توانایی بارداری و زایش دارد. به زن دارای فرزند، مادر گویند.^۲

نقش و ارزش زن

در مورد ارزش و اعتبار زن سیرها و تحولاتی را در نقاط مختلف جهان شاهدیم در برخی از نقاط جهان این تصور درباره زن وجود داشت که او مسؤول پیدایش همه گناهان و دردها در جهان است عامل شیطان و موجودی اغواگراست و متأسفانه هنوز این فکر در دنیای کلیسا وجود دارد.

برخی دیگر زن را وجودی فرعی برای مرد بحساب می‌آوردند تا روزی که مرد زنده بود همسرش حق حیات داشت و میبایست چون برده ای تسلیم و در اختیار او باشد و روزی که شوهر از دنیا میرفت زن را زنده زنده با او دفن میکردند هم بدان خاطر که زندگیش پس از شوهر ارزشی ندارد و هم بدان تمنا که در عالم قبر خادم شوهر باشد و متأسفانه این فکر هنوز در نزد برخی از مردم در جامعه هند وجود دارد.

ارزش زن در حد ارزش اموال شوهر بود آنچنان که پس از مرگ شوهر زن را هم بحساب اموال و میراث حساب کرده و بر سر تقسیم، میراث از جمله زن جنگ و دعوا به راه می‌انداختند بهنگامی که زن سهم الارث مرده ای قرار میگرفت میبایست در اختیارش قرار گیرد و تسلیم شود و حق دفاع و چون و چرا نداشت.

در روزگاری که نظر رحمتی بر زن افکنده شد او را بحساب فرزند و عشیره قبیله یا خانواده قرار میدادند که بازهم باید تحت اوامر رئیس خانواده باشد و از خود اختیاری نداشته و تسلیم باشد.^۳

^۱ عمید حسن، فرهنگ فارسی عمید، صفحه ۴۲۰، چاپ ۵، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۷ ه ش .

^۲ سایت: ویکی پدیا، دانش نامه آزاد. ساعت ورود: ۱۰:۴۲، ساعت خروج: ۱۰:۵۰، تاریخ: ۱۴۰۳/۰۵/۱۵ ه ش.

^۳ قائمی علی، خانواده در اسلام، ص ۲۹، چ: یازدهم، تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۸۸ ه ش.

را عرصه خصوصی (خانه) می داند و هرگونه فعالیتی که با این وظیفه اصلی تداخل یابد بایستی کنار گذاشته شود. وی در این باره توضیح می دهد: «بحث از اینجا شروع می شود که آیا زن باید کارش منحصراً همان کار خانه داری و شوهرداری و بچه داری باشد به این معنی که از نظر اسلام کار خارج از خانه به هر صورتی برای زن ممنوع است؟ البته به طور قطع، به این مفهوم عام نمی شود گفت که هر کاری غیر از کار خانه داری برای زن ممنوع است، مثلاً اگر زنی بخواهد کار خیاطی زنانه خارج از خانه پیشه کند، بخواهد مؤسسه خیاطی داشته باشد، نفس کار خیاطی آیا ممنوع است؟ نه. احدی همچنین حرفی نزده و نخواهد زد». آشکار است که مطهری نه تنها حق اشتغال زنان را ثانوی می داند بلکه آن را صرفاً به مشاغل محدود می داند که به صورت سنتی زنانه تشخیص داده می شوند.^۱

۴- حق مالکیت

از نظر مطهری، اسلام حق مالکیت زن را مستقل از مرد به رسمیت می شناسد. وی درباره حق مالکیت زن می نویسد: «یکی از مسلمات دین اسلام این است که مرد حقی به مال و کار زن ندارد؛ نه می تواند به او فرمان دهد که برای من فلان کار را بکن و نه اگر زن کاری کرد که به موجب آن ثروتی به او تعلق می گیرد، مرد حق دارد که بدون رضای زن در آن ثروت تصرف کند و از این جهت زن و مرد وضع مساوی دارند»^۲

۵- آزادی پوشش

مطهری بر مبنای استناد به قرآن کریم، حجاب زن را حکمی قطعی و بلا تغییر اسلام می داند و در پاسخ به این شبهه که حجاب موجب سلب حق آزادی پوشش- به عنوان یک حق طبیعی بشری- می گردد و نوعی توهین به حیثیت انسانی زن به شمار می رود می گوید: «در اسلام محبوس ساختن و اسیر کردن زن وجود ندارد. حجاب در اسلام یک وظیفه ای است که برعهده زن نهاده شده... این وظیفه نه از ناحیه مرد بر او تحمیل شده است و نه چیزی است که با حیثیت و کرامت او منافات داشته باشد یا تجاوز به حقوق طبیعی او که خداوند برایش خلق کرده است محسوب شود... چنین مطلبی را زندانی کردن یا بردگی نمی توان دانست و منافای حیثیت انسانی و اصل آزادی فرد نمی توان دانست»

^۱ توانا محمد علی، کامکاری محمد، میرزایی زاده کوهپایه محمد امین، مقایسه حقوق زن مسلمان از دیدگاه مرتضی مطهری و فاطمه مرنیسی، فصلنامه علمی - پژوهشی نظریه های اجتماعی متفکران مسلمان / سال هفتم/ شماره دو/ پاییز و زمستان ۱۳۹۶/ ص ۴۱- ۶۱، تاریخ دریافت: ۹۶/۳/۲۴، تاریخ پذیرش: ۹۶/۸/۲۸ هـ

ش.
^۲ همان

۶- برابری در قوانین مدنی و قضایی (رفع تبعیض)

از نظر مطهری، اسلام زن و مرد را با هم برابر می‌داند، اما آنها از جهات زیادی با یکدیگر متفاوت اند، از همین رو، ایجاب می‌کند که در بسیاری از حقوق، تکالیف و مجازات‌ها (دیه، ارث و...) وضع مشابهی نداشته باشند. اما در دنیای غرب، تلاش شده تا تفاوت‌های طبیعی زن و مرد نادیده گرفته شود و حقوق و تکالیف مشابه با مرد برای زن وضع شود. حال آنکه تساوی و تشابه متفاوت از یکدیگرند و با توجه به وضع طبیعی و احتیاجات جسمی و روحی زن، تشابه حقوق زن با مرد منجر به برابری حقوق او با مرد نمی‌شود. زیرا زن اگر بخواهد حقوق مساوی با حقوق مرد داشته باشد، تنها راه این است که مشابهت حقوقی را از میان بردارد و برای خود حقوقی متناسب با طبیعتش قائل شود. درواقع، عدم تشابه حقوق زن و مرد با توجه به طبیعت زن و مرد هم با حقوق فطری و هم با عدالت بیشتر هم‌خوانی دارد و هم سعادت خانوادگی را بیشتر تأمین می‌کند و هم جامعه را بهتر به جلو می‌برد.^۱

۷- اشتراک در ماهیت انسانی

مرد و زن، از لحاظ ماهیت و لوازم آن یکسان‌اند؛ یعنی هر دو انسان‌اند، نهایت این‌که در عین داشتن وحدت نوعیه به دو صنف منطقی یا به تعبیر رایج امروزی به دو جنس تعلق دارند. در گذشته نظریه‌ای وجود داشت که زن‌ها را انسان نمی‌دانست و برای آنان ماهیت دیگری قائل بود. اسلام این نظریه را به کلی رد می‌کند. چنان‌که قرآن کریم می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا؛ ای مردم! از پروردگارتان که شما را از یک تن آفرید و همسر او را از او آفرید، بترسید». تعبیر «خَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا» به روشنی نشان می‌دهد که حضرت حوا از جنس حضرت آدم - علی نبینا و آله و علیه السلام - بوده است. البته بعضی از مفسران نیز «من» در «منها» را تبعیضیه گرفته‌اند و گفته‌اند که مراد آیه شریفه این است که همسر آدم از جزئی از آدم یعنی از تکه‌ای از بدن او آفریده شده است. ادعای مزبور صحیح نیست و شواهدی از قرآن کریم بر بطلان آن دلالت دارد. حق این است که در تعبیرهای «جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا» و «خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا»، «مِنْ» جنسیه و بیانگر این حقیقت است که زنان از جنس مردان‌اند؛ یعنی در ماهیت انسانی اشتراک دارند. آیات شریفه دیگری نیز بر اشتراک ماهوی زن و مرد دلالت دارد.

اشتراک آدم و حوا در فریفته شدن با وسوسه شیطانی، خود بیانگر اشتراک سرنوشت آنان است. قرآن کریم، در آیاتی که به داستان آدم و حوا می‌پردازد، می‌فرماید: آدم و حوا یکسان مورد نهی خدای متعال واقع شدند و با هم فریفته و وسوسه‌های شیطان گشتند. بنابراین، چنین

^۱ همان

نیست که شیطان عامل فریب حوا، و او عامل فریب آدم باشد؛ بلکه وسوسه‌گر و فریب‌دهنده هر دو شیطان بوده است به تعبیر دیگر، فریفتگی آدم و حوا در عرض یکدیگر قرار دارد و مرد و زن در انسانیت برابرند.^۱

نتیجه گیری

براساس آنچه گفته شد زن اولین و مؤثرترین عامل در ارتقای امنیت روانی خانواده و بارزترین منشأ آسایش و مهر و برترین منبع سعادت خانوادگی است که نقشی بسیار حیاتی در تأمین سلامت روانی و جسمانی فرزندان بر عهده دارد. باید پذیرفت جامعه‌ای سالم‌تر و پویاتر است، که پدری متعهد و مسئول و مادری دانا و اندیشمند داشته باشد. لذا توجه جدی به امنیت روانی زن در خانواده که نقش به سزایی در ایجاد امنیت روانی و شخصیت کودکان و نوجوانان دارند، ضرورتی انکارناپذیر است.

^۱ مصباح یزدی، محمدتقی، *نگاهی گذرا به حقوق بشر از دیدگاه اسلام*، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس سره)، ص ۲۷۲، ۱۳۸۸ هـ.ش.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم
۲. انصاریان حسین، *نظام خانواده در اسلام*، صص ۱۱۴-۱۲۹، قم: ام ایبها (س) ۱۳۸۰ هـ ش.
۳. اسحاقی، سید حسین، *مروارید عفاف (کاوشی در حیا، غیرت و حجاب)*، ص ۲۱، قم: نشر مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۶ هـ ش.
۴. بانکی پور فرد. امیرحسین، *جایگاه و مسایل زنان در فرهنگ اسلام و تجدد* [کتاب]: برگرفته از بیانات حضرت آیت الله العظمی سیدعلی خامنه ای (مدظله العالی) رهبر معظم انقلاب اسلامی، ص: ۱۵۴، چاپ هشتم، تهران: موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه ای "مدظله العالی"، ۱۴۰۰ هـ ش.
۵. بانکی پور فرد حسین، *زن و خانواده*، برگرفته از بیانات حضرت آیت الله العظمی خامنه ای، ص ۱۱۸، تهران: موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، چاپ دوم: تابستان ۱۳۹۳.
۶. بافکار حسین، *کانون مهر*، ص ۲۵، قم: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۰ هـ ش.
۷. توانا محمد علی، کامکاری محمد، میرزایی زاده کوهپایه محمد امین، مقایسه حقوق زن مسلمان از دیدگاه مرتضی مطهری و فاطمه مرنیسی، فصلنامه علمی - پژوهشی نظریه های اجتماعی متفکران مسلمان / سال هفتم / شماره دو/ پاییز و زمستان ۱۳۹۶ / ص ۴۱-۶۱، تاریخ دریافت: ۹۶/۳/۲۴، تاریخ پذیرش: ۹۶/۸/۲۸ هـ ش.
۸. خسروی، زهره، *نقش زن در اقتصاد خانواده*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، ۱۳۹۴ هـ ش.
۹. دهخدا علی اکبر، *لغتنامه دهخدا*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، جلد ۳، ص ۱۹۵. ۱۳۷۷ هـ ش.
۱۰. رشیدپور مجید، *عوامل استحکام خانواده*، صص ۱۴۶-۱۴۷، تهران: انجمن اولیاء و مربیان، شماره انتشار ۲۲۵، چاپ دوم، ۱۳۸۸ هـ ش.
۱۱. ری شهری محمدی محمد، *تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، عربی-فارسی*، ص ۱۱.
۱۲. دوهفته نامه آوای هامون، *هنگامه مصدق زاده*، سلامت خانواده نقش زنان در ارتقای امنیت روانی خانواده، آبان ۱۴۰۳ هـ ش.
۱۳. رجائی محمدرضا، راز خوشبختی زن و شوهر، صص ۲۰۴-۲۰۶، اصفهان: مرغ سلیمان، ۱۳۹۱ هـ ش.
۱۴. ساروخانی باقر، *جامعه شناسی خانواده*، تهران: انتشارات سروش، ۱۳۹۲ هـ ش، ص ۴۳.
۱۵. سقلاطونی، مریم، *به رنگ زندگی*: زیرنویس ها و پیام های کوتاه «ویژه زن و خانواده»، صص ۹-۱۰، قم: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش های اسلامی، ۱۳۹۱ هـ ش.
۱۶. شبخی محمد تقی، *جامعه شناسی زنان و خانواده*، نشر صدف، ۱۳۸۰ هـ ش.
۱۷. شبیری اعظم، *سیمای زینب در آینه تاریخ*، قم: مرکز نشر هاجر، ص ۱۷-۲۰، تابستان ۱۳۸۵ هـ ش.
۱۸. عمید حسن، *فرهنگ فارسی عمید*، صفحه ۴۲۰، چاپ ۵، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۷ هـ ش.
۱۹. عباسوند فریبا، *زن در اسلام*، قم: مرکز نشر هاجر، ص ۱۸۱، ۱۳۹۵ هـ ش.
۲۰. عباسی، حسین، *جایگاه زن در خانواده*، مجله تحقیقات اجتماعی، شماره ۳۴، ۱۳۸۸ هـ ش.
۲۱. مصباح یزدی، محمدتقی، *نگاهی گذرا به حقوق بشر از دیدگاه اسلام*، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس سره)، ص ۲۷۲، ۱۳۸۸ هـ ش.
۲۲. سایت تبیان، ساعت ورود: ۲۰:۲۵، ساعت خروج: ۲۰:۳۸، تاریخ: ۱۴۰۳/۰۵/۱۸ هـ ش.
۲۳. سایت: حوزه (خبرگزاری رسمی حوزه) کد خبر: ۱۰۷۵۷۵۹، ۲۳ اسفند ۱۴۰۱ - ۰۵:۳۰، ساعت ورود: ۱۹:۰۰، ساعت خروج: ۱۹:۰۵ در تاریخ ۱۴۰۳/۵/۳ هـ ش.

۲۴. ویکی پدیا ، دانشنامه آزاد
۲۵. سایت: ویکی پدیا، دانش نامه آزاد.ساعت ورود:۱۰:۴۲، ساعت خروج:۱۰:۵۰، تاریخ: ۱۴۰۳/۰۵/۱۵ هـ.ش.
۲۶. سایت خبرگزاری دانشجو
۲۷. سایت راسخون سه‌شنبه، ۲۰ شهریور ۱۳۹۷، پدیدآورنده: محمد حسین افشاری
۲۸. سایت ویرگول